

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04

ZESPÓŁ REALIZACJI

BADAŃ

INTERNET:

621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17

<http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24

00 - 503 W A R S Z A W A

TELEFAX 629 - 40 - 89

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/106/106/98

SPOSOBY POPRAWY WŁASNEJ SYTUACJI MATERIALNEJ

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, SIERPIEŃ '98

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- Starania o polepszenie własnej sytuacji materialnej podejmują prawie wszyscy dorośli Polacy. Jedynie 7% badanych nie stosuje żadnego z dwunastu wymienionych w ankiecie sposobów prowadzących do poprawy bytu. Najbardziej popularne w naszym społeczeństwie jest zaciskanie pasa (78%), bardziej intensywna praca (41%), zaciąganie pożyczek (33%) oraz podejmowanie dodatkowego zatrudnienia (29%). Spośród strategii pasywnych najczęściej wykorzystywana jest pomoc ze strony rodziny, krewnych i przyjaciół (31%), natomiast spośród najbardziej innowacyjnych - najczęściej stosowane jest dokształcanie się, by w przyszłości lepiej zarabiać (19%), oraz lokowanie pieniędzy i obracanie nimi (13%).

- Obecnie - według uzyskanych deklaracji - co dziewiąty respondent (11%) odkłada pieniądze systematycznie, mniej więcej co miesiąc, a prawie dwie piąte (37%) czyni to sporadycznie. Połowa społeczeństwa twierdzi, że nie ma możliwości zaoszczędzenia pieniędzy.

- W ostatnim półroczu ponad dwie piąte ankietowanych (43%) zaciągnęło jakąś pożyczkę lub kredyt, najczęściej w banku (21%), rzadziej w zakładzie pracy i od rodziny (po 15%) oraz od przyjaciół, znajomych (7%) i sąsiadów (4%).

Zmiany makrospołeczne i makroekonomiczne, jakie zaszły w naszym kraju po roku '89, postawiły Polaków przed koniecznością przyjęcia odmiennych strategii radzenia sobie z problemami ekonomicznymi od tych, które stosowali przed przełomem. Majowe badanie CBOS¹ miało m.in. na celu opis sposobów, w jaki Polacy obecnie próbują polepszyć swój poziom życia.

STRATEGIE POPRAWY WŁASNEJ SYTUACJI MATERIALNEJ

Starania o polepszenie własnej sytuacji materialnej podejmują prawie wszyscy dorośli Polacy. Jedynie 7% badanych nie stosuje żadnego z dwunastu wymienionych w ankiecie sposobów prowadzących do poprawy bytu. Całkowita bierność w tej dziedzinie cechuje głównie ludzi najstarszych, emerytów, rencistów, osoby z podstawowym wykształceniem.

Co czwarty Polak stosuje jeden ze sposobów podniesienia swego poziomu życia, prawie dwie piąte (38%) badanych - dwa lub trzy, a 29% - co najmniej cztery (zob. tab. aneksowa 1).

Zdecydowanie najbardziej aktywni w radzeniu sobie z problemami ekonomicznymi są ankietowani legitymujący się wyższym wykształceniem oraz przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji - niemal dwie trzecie z nich stosuje cztery i więcej sposobów, by poprawić swoją sytuację bytową. Ciekawe, że osoby pracujące na własny rachunek (poza rolnictwem), należące do równie dobrze sytuowanych, cechuje znacznie mniejsza, zbliżona

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (96), 20-28 maja '98, reprezentatywna próba losowa dorosłych Polaków (N=1652).

do pozostałych grup zawodowych, zapobiegliwość w dążeniu do poprawy swego bytu. Niewykluczone jednak, że stosowane przez tę grupę sposoby, choć mniej liczne, mogą być równie lub nawet bardziej skuteczne². Zanim przejdziemy do bliższego ich omówienia, przyjrzyjmy się, które z metod poprawy bytu, uwzględnionych w badaniu, stosowane są w skali całego społeczeństwa.

	CBOS
Ludzie stosują różne sposoby, żeby poprawić swoją sytuację materialną. A jak Pan(i) postępuje, czy stosuje Pan(i) któryś z następujących sposobów?	
Ograniczam wydatki, oszczędzam	78%
Więcej, intensywniej pracuję	41%
Zaciągam pożyczki	33%
Korzystam z pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół	31%
Biorę dodatkowe prace	29%
Dokształcam się, aby w przyszłości lepiej zarabiać	19%
Interesuję się możliwościami lokowania pieniędzy i obracam pieniędzmi	13%
Korzystam z pomocy instytucji (zapomóg, zasiłków itp.)	7%
Sprzedaję rzeczy, które mam	5%
Wyjeżdżam zarabiać za granicę	5%
Kupuję coś, co ma i będzie miało wartość (złoto, dzieła sztuki, działki budowlane, domy, mieszkania)	5%
Wynajmuję komuś pokój, mieszkanie, dom	3%
Inne sposoby, w tym:	2%
- uprawa ogródka, działki, hodowla zwierząt na potrzeby rodziny	1%
- okresowa, sezonowa, dorywcza praca	1%

Zdecydowanie najbardziej powszechnym sposobem radzenia sobie z problemami ekonomicznymi jest **zaciskanie pasa** - prawie cztery piąte badanych deklaruje, że ogranicza wydatki, oszczędza. Strategia ta - w zależności od sytuacji życiowej badanych - może być wymuszona przez trudne warunki bytowe lub bardziej dobrowolna, związana z poziomem potrzeb i aspiracji. Dalsze analizy wykazują, że zaciskanie pasa nie ma nic wspólnego z celowym oszczędzaniem polegającym na odkładaniu pieniędzy³.

² Zob. przypis 7.

³ Zob. rozdział „Oszczędzanie”.

Praca jest drugą z najczęściej stosowanych metod polepszenia swojej sytuacji materialnej - ponad dwie piąte badanych deklaruje, że w celu podniesienia swojej stopy życiowej więcej, intensywniej pracuje, a 29% przyznaje, że podejmuje dodatkowe prace

Kolejnym sposobem na podwyższenie standardu życia jest **zaciąganie pożyczek** - stosuje go jedna trzecia Polaków - głównie najubożsi, dla których pożyczanie pieniędzy jest przysłowiową ostatnią deską ratunku, ale także ludzie dobrze sytuowani, którzy w ten sposób pomnażają swój majątek. Stosowanie tej strategii może więc świadczyć zarówno o bezradności, jak i znakomitym radzeniu sobie w sprawach finansowych.

Znacznie bardziej jednoznaczna jest sytuacja ludzi, którzy w celu poprawy bytu korzystają z **pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół** - stanowią oni niemal jedną trzecią społeczeństwa. Poza uczniami i studentami, w większości pozostającymi na utrzymaniu rodziców, są to osoby, które znajdują się w najtrudniejszym położeniu, nie potrafią samodzielnie radzić sobie ze swoimi problemami bytowymi. W gorszej od nich sytuacji znajdują się jedynie ci badani, którzy przyznają, że **korzystają z pomocy instytucji**, otrzymując zapomogi, zasiłki itp. (7%), a także ci, którzy wyprzedają swoje rzeczy, by związać koniec z końcem (5%).

Pozostałe strategie pozwalające poprawić standard życia można uznać za najbardziej innowacyjne. Co piąty ankietowany deklaruje, że **dokształca się**, by w przyszłości lepiej zarabiać. Co ósmy dorosły interesuje się możliwościami **lokowania pieniędzy i obraca nimi**, co dwudziesty **wyjeżdża w celach zarobkowych za granicę**, tyle samo osób **kupuje coś, co ma i będzie miało wartość** (złoto, dzieła sztuki, działki budowlane, domy, mieszkania). Najbardziej badani przyznają się do **wynajmowania komuś lokalu**. Wydaje się że działalność ta może być przez nich zatajana, gdyż w dużym stopniu należy do szarej strefy dochodów.

Analiza czynnikowa odpowiedzi na omawiane pytanie ujawnia trzy wzory stosowanych przez Polaków strategii poprawy własnego standardu życia⁴. Pierwszy z nich

⁴ Por. A Rychard, „Strategie wobec trudności ekonomicznych: społeczeństwo pogodzone z transformacją?” w: „Polacy ‘95 - aktorzy i klienci transformacji” pod red. W. Adamskiego, IFiS PAN, Warszawa ‘98.

grupuje sposoby zaliczone do najbardziej innowacyjnych, wymagających największej aktywności, takie jak - lokowanie pieniędzy i obracanie nimi, dokształcanie się, kupowanie wartościowych rzeczy, wynajmowanie lokali, wyjazdy zarobkowe za granicę.

Na drugi wzór, mniej innowacyjny, ale również wymagający własnej aktywności, składają się - bardziej intensywna praca oraz dodatkowa praca, której znalezienie wymaga zazwyczaj sporej pomysłowości i licznych kontaktów, zaciąganie pożyczek - wymagające w wielu wypadkach dobrej orientacji w istniejących możliwościach i wyboru najbardziej opłacalnej, oraz zaciskanie pasa, będące w dzisiejszych warunkach strategią polegającą na szczególnie racjonalnym prowadzeniu gospodarstwa domowego, dobrej znajomości rynku i umiejętności wyboru tańszych towarów.

Trzeci wzór obejmuje strategie zdecydowanie nieinnowacyjne, a zarazem najbardziej pasywne, takie jak - wyprzedawanie się, korzystanie z pomocy rodziny i przyjaciół oraz instytucji.

Dwa ostatnie wzory radzenia sobie z problemami ekonomicznymi (czynniki 2 i 3) są ze sobą statystycznie powiązane ($r_{\text{Pearsona}} = 0.13$), pozostałe są niezależne od siebie.

Tabela 1. Analiza czynnikowa (rotacja Oblimin)

Sposoby poprawy własnej sytuacji materialnej	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
	Wzór innowacyjny, aktywny	Wzór pośredni	Wzór nieinnowacyjny, pasywny
Lokowanie pieniędzy, obracanie nimi	0.705		
Dokształcanie się, aby w przyszłości lepiej zarabiać	0.638		
Kupowanie wartościowych rzeczy (złota, działek, domów)	0.570		
Wynajmowanie lokalu	0.492		
Wyjazd zarobkowy za granicę	0.404		
Bardziej intensywna praca		0.750	
Dodatkowa praca		0.740	
Zaciąganie pożyczek		0.480	
Ograniczanie wydatków, oszczędzanie		0.411	
Wyprzedawanie się			0.629
Korzystanie z pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół			0.551
Korzystanie z pomocy instytucji (zapomóg, zasiłków itp.)			0.548
% wyjaśnianej wariancji = 39.1	17.2	12.6	9.2

Należy jeszcze raz podkreślić, że zdecydowanie najbardziej popularne w naszym społeczeństwie są strategie wchodzące w skład drugiego czynnika, polegające na zaciskaniu pasa, bardziej intensywnej i dodatkowej pracy oraz zaciąganiu pożyczek.

Wszystkie trzy wzory stosowanych strategii wyraźnie wiążą się z poziomem życia mierzonym za pomocą przeciętnych miesięcznych dochodów przypadających na osobę w rodzinie. Ogólnie rzecz biorąc, im niższy poziom życia mają badani, tym częściej stosują mniej innowacyjny i zarazem bardziej pasywny wzór radzenia sobie z rzeczywistością. Stosowanie strategii wchodzących w skład pierwszego czynnika, a więc najbardziej innowacyjnych i aktywnych, wiąże się z najwyższym poziomem życia. Wyjątek stanowią jedynie ankietowani wyjeżdżający w celach zarobkowych za granicę. Ich dochody kształtują się na stosunkowo niższym poziomie, zbliżonym do poziomu osób stosujących strategie wchodzące w skład drugiego czynnika, takie jak - bardziej intensywna i dodatkowa praca oraz zaciskanie pasa. Z kolei osoby, które zaciągają pożyczki, cechuje poziom dochodów *per capita* zbliżony do tego, jaki osiągają badani stosujący najbardziej pasywne sposoby radzenia sobie z rzeczywistością. Dochody tej grupy należą do najniższych, szczególnie dotyczy to respondentów, którzy korzystają z pomocy instytucjonalnej.

Tabela 2

Sposoby poprawy własnej sytuacji materialnej	Przeciętny miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym	
	średnia w zł	odchylenie standardowe
Wzór innowacyjny, aktywny		
Lokowanie pieniędzy, obracanie nimi	732	472
Kupowanie wartościowych rzeczy (złota, dzieł sztuki, działek, domów)	698	466
Wynajmowanie lokalu	651	416
Dokształcanie się, aby w przyszłości lepiej zarabiać	633	430
Wyjazd zarobkowy za granicę	515	385
Wzór pośredni		
Dodatkowa praca	522	421
Bardziej intensywna praca	507	399
Ograniczanie wydatków, oszczędzanie	470	348
Zaciąganie pożyczek	427	329
Wzór nieinnowacyjny, pasywny		
Wyprzedawanie się	430	281
Korzystanie z pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół	416	307
Korzystanie z pomocy instytucji (zapomóg, zasiłków itp.)	296	258

Dalsza analiza ukazuje, że poziom dochodów *per capita* w rodzinie jest tylko jednym z wyznaczników strategii poprawy własnej sytuacji materialnej, ponadto jego wpływ okazuje się szczególnie znaczący jedynie w odniesieniu do skrajnych wzorów strategii.

Tabela 3. Korelaty wzorów strategii poprawy własnej sytuacji materialnej (r Pearsona, poziom istotności = 0.01)

Obiektywne cechy położenia społecznego	Strategie poprawy własnej sytuacji materialnej		
	Wzór innowacyjny aktywny	Wzór pośredni	Wzór nieinnowacyjny pasywny
Płeć	0.07	0.17	- 0.07
Wiek	-0.32	- 0.23	- 0.08
Miejsce zamieszkania	0.14		- 0.08
Wykształcenie	0.36	0.19	- 0.14
Pozycja społeczno-zawodowa	0.31		- 0.19
Przeciętne miesięczne dochody per capita	0.26		- 0.19
Liczba osób w gospodarstwie domowym		0.12	0.07
Dzieci na utrzymaniu w rodzinie		0.23	0.07
Studenci w rodzinie	0.14		
Emeryci w rodzinie	- 0.15	- 0.16	
Renciści w rodzinie	- 0.14		
Chorzy, niepełnosprawni w rodzinie	- 0.08		
Bezrobotni w rodzinie			0.17

W tabeli pominięto związki nieistotne statystycznie.

Ogólnie rzecz biorąc, im wyższa pozycja ekonomiczna oraz społeczno-zawodowa, a także im wyższy poziom wykształcenia badanych, tym częściej stosują oni strategię innowacyjną, aktywną. Jednocześnie wraz z obniżaniem się pozycji społecznej i ekonomicznej rośnie prawdopodobieństwo zachowań nieinnowacyjnych, pasywnych. Wyższy poziom wykształcenia sprzyja także stosowaniu pośredniego wzoru, obejmującego strategię polegającą na bardziej intensywnej i dodatkowej pracy, zaciąganiu pożyczek oraz zaciskaniu pasa. Wyboru tego pośredniego wzoru znacznie częściej dokonują mężczyźni niż kobiety ($r=0.17$), poza tym mężczyźni na ogół preferują zachowania aktywne i innowacyjne, a kobiety - bierne. Spośród cech określających położenie społeczne badanych również miejsce zamieszkania wyraźnie różnicuje wybór strategii - wraz z jego wielkością rośnie popularność wzoru aktywnego, innowacyjnego, maleje zaś - pasywnego.

Struktura rodziny jest kolejnym wyznacznikiem sposobu radzenia sobie z problemami ekonomicznymi. Posiadanie dzieci na utrzymaniu wyraźnie sprzyja stosowaniu strategii polegającej na pracy, pożyczkach i zaciskaniu pasa, w mniejszym stopniu zaś - strategii pasywnej. Popularność obu tych wzorów rośnie również wraz z wielkością gospodarstwa domowego, tzn. liczbą osób wchodzących w jego skład. Pasywne sposoby, polegające na korzystaniu z pomocy rodziny, instytucji i wyprzedawaniu się, stosują jednak przede wszystkim rodziny będące w najtrudniejszym położeniu społecznym - obciążone osobami bezrobotnymi, poszukującymi pracy ($r = 0.17$). Natomiast obecność we wspólnym gospodarstwie domowym emerytów, rencistów, osób chorych czy niepełnosprawnych jedynie utrudnia stosowanie strategii innowacyjnych, aktywnych. Rodziny, w których żyją emeryci, rzadziej również odwołują się do strategii wchodzących w skład wzoru pośredniego (praca, pożyczki, zaciskanie pasa). Należy podkreślić, że obecność w gospodarstwie domowym studentów wyraźnie podnosi prawdopodobieństwo zachowań innowacyjnych, aktywnych. Wiąże się to zapewne z na ogół wyższym poziomem życia tych rodzin⁵, ale także ze specyficznym wpływem młodego wieku jej członka na wybór strategii radzenia sobie z problemami ekonomicznymi.

Młody wiek badanych, obok wysokiego poziomu wykształcenia, pozycji społeczno-zawodowej oraz ekonomicznej, należy do czynników najsilniej sprzyjających wyborowi strategii aktywnych, innowacyjnych⁶. Ludzie najmłodszy przede wszystkim najczęściej się doksztalają, by w przyszłości lepiej zarabiać, mają większą odwagę lokować pieniądze i obracać nimi, częściej też wyjeżdżają w celach zarobkowych za granicę. Trzeba podkreślić ponadto, że młody (ale już nie najmłodszy) i średni wiek sprzyja również stosowaniu strategii opartych na intensywnej, dodatkowej pracy, zaciąganiu pożyczek i zaciskaniu pasa. Zrozumiałe również, że im młodszy respondenci, tym częściej korzystają z pomocy rodziny, warto jednak zauważyć, że związek ten jest znacznie słabszy niż pozostałe. Przy okazji opisu

⁵ Zob. komunikaty CBOS: „Polskie rodziny - poczucie bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą”, lipiec ‘98, „Życie codzienne Polaków - problemy bytowe i ich psychospołeczne konsekwencje, lipiec ‘98.

⁶ Por. J. Czapiński „Uziemienie polskiej duszy” w „Podstawy życia społecznego w Polsce” pod red. M. Marody i E. Gucwa-Leśny, ISSUW, Warszawa ‘96.

typowych dla młodzieży sposobów poprawy swojego poziomu życia przyjrzyjmy się bliżej strategii polegającej na zdobywaniu dodatkowych kwalifikacji zawodowych - nie do przecenienia jest bowiem jej „promodernizacyjna” rola w procesie przemian.

Aktywnością w tej dziedzinie wyróżniają się nie tylko ludzie młodzi, którzy dopiero zdobywają swoje wykształcenie, ale także mający już wykształcenie wyższe, szczególnie przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji (52%), w mniejszym stopniu - pracowników umysłowych niższego szczebla (37%). Znacznie mniej aktywne w podnoszeniu kwalifikacji są osoby pracujące na własny rachunek poza rolnictwem (19%)⁷. Ogólnie biorąc, im niższe wykształcenie i pozycja społeczno-zawodowa badanych, tym mniejszy ich odsetek zdobywa dodatkowe kwalifikacje zawodowe. W skrajnych kategoriach wykształcenia różnice w proporcji osób doksztalających się są aż dziesięciokrotne, podobnie w przypadku kadry kierowniczej i inteligencji oraz robotników niewykwalifikowanych (dziewięciokrotne różnice) i rolników (prawie siedmiokrotne). Również mieszkańcy wielkich aglomeracji miejskich trzykrotnie częściej niż ludność wiejska zdobywają dodatkowe kwalifikacje, aby w przyszłości osiągać wyższe zarobki.

Możliwość i chęć doksztalania się wyraźnie wiążą się z poziomem życia mierzonym zarówno za pomocą przeciętnych miesięcznych dochodów przypadających na osobę w rodzinie, jak i oceny warunków materialnych rodziny - im niższe dochody *per capita* w rodzinie i gorsza ocena jej warunków materialnych, tym niższy odsetek osób doksztalających się w celu poprawy poziomu życia.

Ogólnie rzecz biorąc, niska pozycja na skalach wykształcenia, kwalifikacji zawodowych i standardu ekonomicznego stanowi silną barierę w zdobywaniu dodatkowego wykształcenia oraz w stosowaniu innych aktywnych i innowacyjnych sposobów radzenia sobie z problemami ekonomicznymi.

⁷ Badani pracujący na własny rachunek w sektorze pozarolniczym w porównaniu z kadrami kierowniczą i inteligencją nie tylko znacznie rzadziej się doksztalają (19% wobec 52%), ale rzadziej również zaciągają pożyczki (26% wobec 38%), korzystają z pomocy rodziny (18% wobec 28%) oraz biorą dodatkowe prace (31% wobec 51%). Częściej natomiast bardziej intensywnie pracują (77% wobec 66%) oraz lokują pieniądze i obracają nimi (40% wobec 32%).

Należy ponadto podkreślić, że świadomościowe korelaty pozycji społeczno-ekonomicznej równie wyraźnie jak sama pozycja wyznaczają wybór strategii radzenia sobie z problemami ekonomicznymi.

Tabela 4. Korelaty wzorów strategii poprawy własnej sytuacji materialnej (r Pearsona, poziom istotności = 0.01)

Subiektywny wymiar położenia społecznego	Strategie poprawy własnej sytuacji materialnej		
	Wzór innowacyjny aktywny	Wzór pośredni	Wzór nieinnowacyjny pasywny
Ocena warunków materialnych gospodarstwa domowego	0.27		- 0.22
Ocena możliwości wakacyjnego wypoczynku	0.35		- 0.20
Ocena odżywiania	0.30	0.11	- 0.16
Ocena zdrowia	0.27	0.16	- 0.10
Ocena ubrania	0.25	0.06	- 0.15
Ocena wyposażenia w sprzęt gospodarstwa domowego	0.24	0.09	- 0.16
Ocena wyposażenia w sprzęt audiowizualny i elektroniczny	0.28	0.09	- 0.14
Ocena warunków mieszkaniowych	0.16		- 0.08
Ocena dochodów rodziny w porównaniu z przeciętnymi	0.29		- 0.21
Swoboda gospodarowania pieniędzmi w rodzinie	0.31		- 0.24
Poczucie bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą	0.28		- 0.23

W tabeli pominięto związki nieistotne statystycznie.

Prawdopodobieństwo wyboru strategii innowacyjnych, aktywnych jest tym wyższe, im bardziej badani zadowoleni są z warunków materialnych swoich rodzin, a także im lepiej oceniają poziom zaspokojenia swoich potrzeb w zakresie wypoczynku, zdrowia, odżywiania, ubrania, wyposażenia domu oraz warunków mieszkaniowych. Sprzyja mu poczucie swobody gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym, uprzywilejowania pozycji finansowej swojej rodziny oraz poczucie bezpieczeństwa materialnego. Brak zadowolenia z warunków materialnych, niezaspokojenie wielu potrzeb, świadomość braku swobody w gospodarowaniu pieniędzmi, poczucie względnego upośledzenia finansowego swojej rodziny oraz zagrożenia biedą wyraźnie wiążą się natomiast z wyborem strategii nieinnowacyjnych, pasywnych.

W toku dalszej analizy przyjrzymy się bliżej wybranym strategiom radzenia sobie z problemami ekonomicznymi, takim jak oszczędzanie, a także zaciąganie pożyczek i kupowanie na raty w ostatnim półroczu. Poniższa tabela ukazuje ich związek z omawianymi wzorami.

Tabela 5. Korelaty wzorów strategii poprawy własnej sytuacji materialnej (r Pearsona, poziom istotności = 0.01)

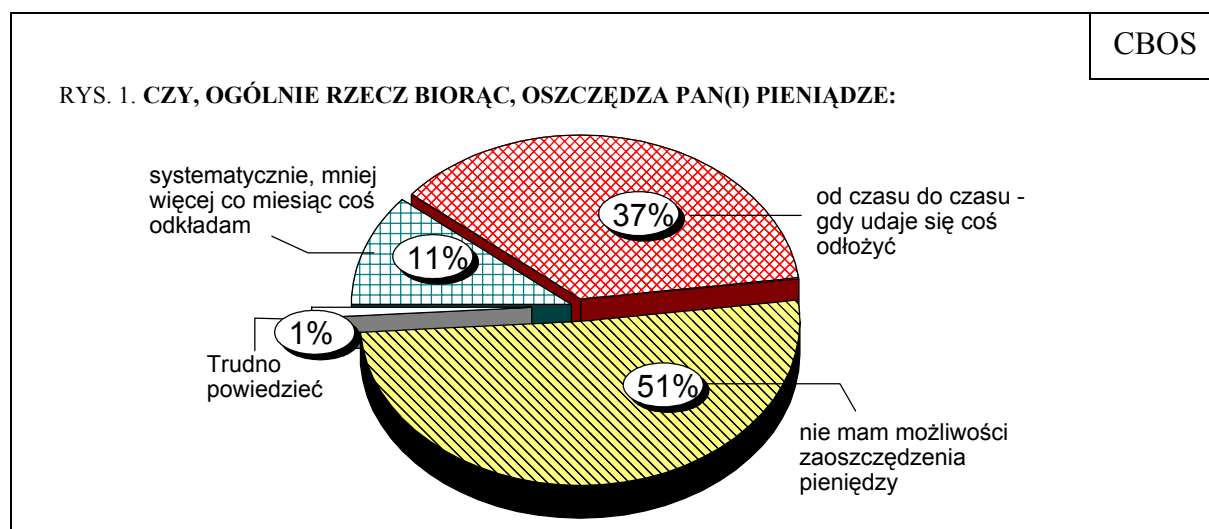
Wybrane strategie radzenia sobie z problemami ekonomicznymi	Strategie poprawy własnej sytuacji materialnej		
	Wzór innowacyjny aktywny	Wzór pośredni	Wzór nieinnowacyjny pasywny
Oszczędzanie (systematyczne, sporadyczne, brak możliwości)	0.30	0.07	- 0.23
Zaciąganie pożyczek (kredytów) w ostatnim półroczu	- 0.07	0.35	0.20
Kupowanie na raty w ostatnim półroczu		0.18	

W tabeli pominięto związki nieistotne statystycznie.

OSZCZĘDZANIE

Ograniczanie wydatków to najbardziej powszechnie stosowany w naszym społeczeństwie sposób poprawy własnej sytuacji materialnej. Strategia ta, którą określiliśmy wcześniej jako zaciskanie pasa, nie ma jednak nic wspólnego z celowym oszczędzaniem polegającym na odkładaniu pieniędzy (VCramera = 0.04).

Obecnie co dziewiąty Polak systematycznie odkłada pieniądze mniej więcej co miesiąc, a prawie dwie piąte czyni to sporadycznie. Połowa społeczeństwa nie ma możliwości zaoszczędzenia pieniędzy. Z innych badań wiemy, iż oszczędności posiada około jednej czwartej respondentów⁸. Tak więc znaczna część osób oszczędzających sporadycznie wydaje często wszystkie zaoszczędzone pieniądze i dysponuje oszczędnościami tylko przez krótki czas.

⁸ Zob. komunikat CBOS „Oszczędności i zakupy w miesiącach letnich”, sierpień '98.

Możliwość odkładania pieniędzy bardzo silnie uwarunkowana jest przez cechy położenia społecznego badanych - regularnie, prostoliniowo wiąże się z pozycją społeczno-zawodową, poziomem wykształcenia i dochodów. Szczególnie wyraźne zróżnicowanie szans w tej dziedzinie odnotowujemy w odniesieniu do systematycznego oszczędzania - wśród kadry kierowniczej i inteligencji oraz badanych pracujących na własny rachunek (poza rolnictwem) jedna czwarta co miesiąc odkłada jakieś pieniądze, natomiast wśród robotników niewykwalifikowanych - trzy osoby na sto, a wśród rolników - jedynie jedna osoba na sto badanych; ponadto większość osób z tych grup w ogóle nie ma możliwości oszczędzania pieniędzy. Podobnie kształtuje się sytuacja w środowisku wiejskim (6% oszczędza systematycznie, 64% w ogóle nie ma takiej możliwości), podczas gdy wśród mieszkańców wielkich miast proporcje te są znacznie korzystniejsze (odpowiednio 20% i 39%).

Najsilniej jednak możliwości oszczędzania wiążą się z poziomem dochodów *per capita* w rodzinie ($VC=0.27$). Dobrze ilustruje to średnia dochodów obliczona dla grup różniących się pod względem oszczędzania. Osoby, które systematycznie oszczędzają, dysponują miesięcznym dochodem w wysokości średnio 721 zł na osobę, odkładający pieniądze od czasu do czasu - w wysokości 578 zł, natomiast respondenci deklarujący brak możliwości oszczędzania - kwotą 360 zł *per capita*.

Równie silne związki odnotowujemy między możliwością oszczędzania a subiektywnymi ocenami poziomu życia rodziny, takimi jak - swoboda gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym ($VC=0.30$), zadowolenie z warunków materialnych ($VC=0.27$), poczucie bezpieczeństwa materialnego lub zagrożenia rodziny biedą ($VC=0.27$).

Warto ponadto podkreślić, że oszczędzaniu wyraźnie towarzyszą innowacyjne, aktywne strategie radzenia sobie z problemami ekonomicznymi ($r=0.30$), natomiast brak możliwości oszczędzania wiąże się ze strategiami pasywnymi ($r=-0.23$). Znacznie słabszy natomiast jest związek oszczędzania ze stosowaniem strategii polegającej na dodatkowej i bardziej intensywnej pracy, zaciskaniu pasa i pożyczaniu ($r=0.07$). Znajduje to odzwierciedlenie również przy analizie innego pytania o zaciąganie pożyczek w okresie ostatniego półrocza. Okazuje się, że im badani mają mniejsze możliwości oszczędzania, tym

częściej w ciągu ostatnich sześciu miesięcy pożyczali pieniądze, jednakże również wśród osób systematycznie co miesiąc odkładających jakąś kwotę niemal jedna trzecia korzystała z pożyczek.

Tabela 6

w procentach

Czy, ogólnie rzecz biorąc, oszczędza Pan(i) pieniądze:	Czy w ciągu ostatnich trzech miesięcy zaciągną(ęła) Pan(i) jakąś pożyczkę lub kredyt?	
	Tak	Nie
- systematycznie, mniej więcej co miesiąc coś odkładam	30	70
- od czasu do czasu - gdy udaje się coś odłożyć	39	61
- nie mam możliwości zaoszczędzenia pieniędzy	49	51

W tabeli pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”. VC= 0.13

Oszczędzanie nie wykazuje natomiast związku z kupowaniem na raty w ostatnim półroczu (VC=0.02).

POŻYCZKI I KUPOWANIE NA RATY W OSTATNIM PÓLROCZU

Ostatnie półrocze, o które pytamy badanych, obejmuje dwa okresy świąteczne - bożonarodzeniowy i wielkanocny, co mogło sprzyjać wydatkom, a więc również zaciąganiu pożyczek i kredytów oraz kupowaniu na raty. W okresie tym ponad dwie piąte ankietowanych (43%) zaciągnęło jakąś pożyczkę lub kredyt, prawie trzy piąte zaś (57%) nie skorzystało z tej możliwości.

Zapytaliśmy respondentów, czy brali w ostatnich sześciu miesiącach pożyczki i kredyty z pięciu wybranych źródeł.

		CBOS
Czy w ciągu ostatnich 6 miesięcy zaciągną(ęła) Pan(i) jakąś pożyczkę lub kredyt? Czy pożyczył(a) Pan(i) pieniądze:		
- z banku		21%
- z zakładu pracy		15%
- od rodziny		15%
- od przyjaciół, znajomych		7%
- od sąsiadów		4%
- od kogoś innego, gdzie indziej, w tym:		1%
- w sklepie, hurtowni		1%

Pożyczkę lub kredyt badani najczęściej zaciągali w banku, rzadziej w zakładzie pracy i od rodziny oraz kolejno - od przyjaciół i znajomych. Sporadycznie pożyczali od sąsiadów, zdarzało się również, że korzystali z pomocy sklepów i hurtowni.

Trzeba w tym miejscu przypomnieć, że jedna trzecia respondentów wymieniła zaciąganie pożyczek jako stosowaną przez siebie strategię poprawy własnej sytuacji materialnej. Osoby te znacznie częściej niż pozostałe skorzystały również z pożyczek i kredytów w ostatnim półroczu (VC=0.61).

Tabela 7

w procentach

Ludzie stosują różne sposoby, żeby poprawić swoją sytuację materialną. A jak Pan(i) postępuje, czy zaciąga Pan(i) pożyczki?	Czy w ciągu ostatnich 6 miesięcy zaciągnął(ęła) Pan(i) jakąś pożyczkę lub kredyt?	
	Tak	Nie
Tak	86	14
Nie	22	78

W skali całego społeczeństwa odnotowujemy liczebną przewagę osób powstrzymujących się od pożyczania pieniędzy (57% wobec 42%). Szczególnie wyraźna tendencja ta występuje wśród badanych pracujących na własny rachunek, zarówno w rolnictwie, jak i poza nim - co może wiązać się z trudnymi doświadczeniami w tej dziedzinie w niedawnej przeszłości. Względna wstrzeźliwość w korzystaniu z pożyczek i kredytów obserwujemy również we wszystkich grupach osób biernych zawodowo, które zapewne z racji braku zatrudnienia cechuje większa ostrożność w sprawach finansowych. Odwrotne proporcje, wskazujące na przewagę osób korzystających z pożyczek, występują zarówno wśród kadry kierowniczej i inteligencji, pracowników umysłowych niższego szczebla, jak i w środowisku robotniczym.

Ogólnie rzecz biorąc, choć zaciąganie pożyczek wiąże się z poziomem życia mierzonym za pomocą przeciętnych miesięcznych dochodów - na ogół rzadziej korzystają z nich ludzie najlepiej sytuowani (z wyjątkiem kadry kierowniczej i inteligencji), to jednak znacznie silniejszy jest związek zachowań w tej dziedzinie z poziomem zadowolenia

z warunków materialnych. Im gorzej ankietowani oceniają poziom życia swojej rodziny, tym większy odsetek z nich korzystał w ostatnim półroczu z pożyczek i kredytów (i odwrotnie).

Poziom dochodów nie tylko ma wpływ na samą decyzję o zaciągnięciu pożyczki lub kredytu, ale wiąże się także z wyborem ich źródła. Lepsza sytuacja finansowa sprzyjała korzystaniu z usług banku, ewentualnie zakładu pracy, gorsza skłaniała do zwrócenia się o pomoc do rodziny lub przyjaciół i znajomych. Z finansowej pomocy sąsiadów korzystali najgorzej sytuowani.

Tabela 8

w złotych

Czy w ciągu ostatnich 6 miesięcy zaciągnął(ęła) Pan(i) jakąś pożyczkę lub kredyt?	Przeciętny miesięczny dochód na osobę w rodzinie
Nie zaciągał(a) pożyczki ani kredytu	518
Zaciągnął(ęła) pożyczkę lub kredyt	431
- z banku	469
- z zakładu pracy	423
- od rodziny	384
- od przyjaciół, znajomych	342
- od sąsiadów	269

Decyzja o zaciągnięciu pożyczki lub kredytu mieści się w ogólnych sposobach radzenia sobie z problemami ekonomicznymi, szczególnie w strategii polegającej na dodatkowej, intensywnej pracy, zaciskaniu pasa i zaciąganiu pożyczek ($r=0.35$), ale także w tej, która polega na wyprzedawaniu się, korzystaniu z pomocy rodziny i instytucji ($r=0.20$).

Tabela 9. Korelaty wzorów strategii poprawy własnej sytuacji materialnej (r Pearsona, poziom istotności = 0.01)

Czy w ciągu ostatnich 6 miesięcy zaciągnął(ęła) Pan(i) jakąś pożyczkę lub kredyt?	Strategie poprawy własnej sytuacji materialnej		
	Wzór innowacyjny aktywny	Wzór pośredni	Wzór nieinnowacyjny pasywny
Zaciągnął(ęła) pożyczkę lub kredyt	- 0.07	0.35	0.20
- z banku		0.27	0.08
- z zakładu pracy		0.13	
- od rodziny		0.13	0.23
- od przyjaciół, znajomych		0.11	0.18
- od sąsiadów		0.06	0.12

W tabeli pominięto związki nieistotne statystycznie.

Bardziej szczegółowa analiza ukazuje, że wzór strategii polegającej na pracy, pożyczkach i zaciskaniu pasa stosują przede wszystkim osoby, które zaciągają pożyczki i kredyty w banku (a więc stosunkowo lepiej sytuowane), w mniejszym stopniu zaś - pożyczający z zakładu pracy czy od rodziny i przyjaciół. Prawie nie stosują go ci, którzy pożyczają od sąsiadów (najgorzej sytuowani). Wzór pasywny, nieinnowacyjny towarzyszy natomiast głównie pożyczającym poza instytucjami, szczególnie w kręgu rodziny i przyjaciół.

Korzystanie z pożyczek lub kredytów w ostatnim półroczu wiązało się także z kupowaniem na raty ($VC=0.34$). Osoby, które uzupełniły lub ratowały swój budżet pożyczkami, ponad czterokrotnie częściej niż pozostałe skorzystały z oferty ratalnej sprzedaży.

Tabela 10

w procentach

Czy w ciągu ostatnich 6 miesięcy zaciągnął(ęła) Pan(i) jakąś pożyczkę lub kredyt?	Czy kupił(a) Pan(i) w ciągu ostatnich 6 miesięcy coś na raty?	
	Tak	Nie
Tak	35	65
Nie	8	92
Ogółem	20	80

W ostatnim półroczu co piąty Polak skorzystał z możliwości zakupu w systemie ratalnym. Wśród grup aktywnych zawodowo stosunkowo najczęściej zdarzało się to przedstawicielom kadry kierowniczej i inteligencji (33%) oraz robotników, najrzadziej zaś osobom pracującym na własny rachunek poza rolnictwem (12%). Wśród biernych zawodowo korzystaniem z tego systemu zakupów wyróżnili się renciści.

Trudno mówić o jakichś ogólniejszych prawidłowościach w tej dziedzinie, jedna wymaga jednak odnotowania. Otóż z ratalnego systemu sprzedaży częściej korzystali ankietowani, którzy mają dzieci na utrzymaniu ($VC=0.16$). Warto w tym miejscu podkreślić, że osoby te również znacznie częściej niż pozostałe zaciągały w ostatnim półroczu pożyczki ($VC=0.29$). Nie różnią się one natomiast od reszty, gdy chodzi o oszczędzanie ($VC=0.02$). Przypomnijmy, że generalnie rodziny z dziećmi na utrzymaniu stosują przede wszystkim pośrednie strategie radzenia sobie z problemami ekonomicznymi ($r = 0.23$), polegające na bardziej intensywnej, dodatkowej pracy, zaciskaniu pasa oraz zaciąganiu pożyczek, a w świetle ostatnich analiz - również kupowaniu na raty.

Ogólnie rzecz biorąc, w całym naszym społeczeństwie kupowanie na raty nie ma nic wspólnego z oszczędzaniem ($VC=0.02$), silnie wiąże się natomiast z zaciąganiem pożyczek ($VC=0.34$) oraz z pośrednią strategią radzenia sobie z problemami ekonomicznymi ($r = 0.18$), polegającą na bardziej intensywnej, dodatkowej pracy, zaciskaniu pasa oraz zaciąganiu pożyczek.

**NA CO PRZEZNACZYLI POLACY POŻYCZONE PIENIĄDZE
LUB KREDYT, CO KUPILI NA RATY**

Interesowało nas przeznaczenie pieniędzy uzyskanych z pożyczek i kredytów, a także rodzaj zakupów poczynionych w systemie ratalnym.

CBOS	
Na co przeznaczył(a) Pan(i) pożyczone pieniądze, kredyt lub co kupił(a) Pan(i) na raty?	N=786
Zakup sprzętu gospodarstwa domowego: pralki, lodówki itp.	22%
Zakup żywności	15%
Opłaty za mieszkanie, dom, gaz, elektryczność, telefon itp.	15%
Zakup ubrania (odzieży), butów	13%
Zakup mebli	13%
Zakup samochodu	12%
Wydatki związane z leczeniem	11%
Zakup sprzętu telewizyjnego, magnetowidu, kamery	9%
Wydatki związane z nauką szkolną, kształceniem	9%
Na koszty rodzinnych uroczystości i wydarzeń, np. ślubu, chrzcina, pogrzebu itp.	7%
Zakup sprzętu do słuchania muzyki (np. radia, wieży stereo, odtwarzacza kompaktowego)	4%
Zakup sprzętu komputerowego, drukarki	4%
Wyjazd na urlop, wakacje	4%
Wydatki związane z życiem kulturalnym (zakup książek, biletów do teatru, na koncert itp.)	3%
Wydatki na rozrywkę, przyjemności	2%
Inne cele, w tym:	27%
- remont, modernizacja, rozbudowa, budowa, kupno domu, mieszkania	5%
- inwestycje związane z własną działalnością gospodarczą, również w gospodarstwie rolnym	3%
- wyposażenie mieszkania, domu	1%
- zakup sprzętu sportowego	1%

Co dwudziesty respondent spontanicznie zadeklarował wydatki związane z budową, rozbudową albo remontem mieszkania lub domu. Ponieważ jednak nie były one uwzględnione w kafeterii, nie mogły być wzięte pod uwagę przy dalszej analizie.

Analiza czynnikowa ujawniła pięć rodzajów wydatków poczynionych przez Polaków w ostatnim półroczu z pieniędzy pożyczonych lub wziętych na kredyt (kupowanie na raty jest również formą kredytu).

Tabela 11. Analiza czynnikowa (rotacja Oblimin)

Przeznaczenie pieniędzy z pożyczek i kredytów oraz kupno na raty	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 4	Czynnik 5
Zakup żywności	0.702				
Zakup odzieży, butów	0.685				
Opłaty za czynsz, gaz, elektryczność, telefon	0.665				
Wydatki związane z leczeniem	0.572				
Wydatki na rozrywki, przyjemności		0.779			0.310
Wydatki związane z życiem kulturalnym		0.721			
Wyjazd na urlop, wakacje		0.526			
Zakup sprzętu do słuchania muzyki			0.741		
Zakup sprzętu telewizyjnego, magnetowidu, kamery			0.595		
Koszty rodzinnych uroczystości i wydarzeń	0.260		0.368		
Zakup samochodu				0.692	
Zakup mebli				-0.680	
Zakup sprzętu gospodarstwa domowego			0.339	- 0.441	
Wydatki na naukę szkolną, kształcenie	0.202				0.746
Zakup sprzętu komputerowego					0.732
% wyjaśnianej wariancji = 47.7	13.4	10.4	8.8	7.9	7.2

Pierwszy czynnik obejmuje wydatki związane z zaspokojeniem najbardziej podstawowych potrzeb - w dziedzinie odżywiania, ubrania, zdrowia oraz opłat za mieszkanie. W skład drugiego czynnika wchodzi wydatki związane z zaspokojeniem potrzeby odpoczynku - na rozrywki i przyjemności, życie kulturalne i wypoczynek wakacyjny. Trzeci - grupuje wydatki związane z zaspokojeniem potrzeb audiowizualnych (sprzęt do odtwarzania muzyki, telewizyjny, kamera) oraz uświetnienia rodzinnych uroczystości. Czwarty obejmuje wydatki związane z potrzebą podniesienia standardu życia, którego warunkiem jest posiadanie samochodu, odpowiednich mebli oraz sprzętu gospodarstwa domowego. Piąty czynnik wiąże

się z zaspokojeniem potrzeb edukacyjnych - składają się na wydatki na naukę szkolną oraz kształcenie, a także związane z zakupem sprzętu komputerowego.

W ostatnim półroczu pieniądze z pożyczek i kredytów wydawane były w głównej mierze na zaspokojenie potrzeby podniesienia standardu życia oraz na całkiem podstawowe potrzeby związane z odżywianiem, ubraniem, opłatami za mieszkanie i zdrowiem, najrzadziej przeznaczane były na odpoczynek.

Tabela 12. Korelaty rodzajów wydatków (r Pearsona, poziom istotności = 0.01)

Obiektywne i subiektywne cechy położenia społecznego	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 4	Czynnik 5
Wiek		0.13	0.10	0.12	
Miejsce zamieszkania		0.14	0.09		0.13
Wykształcenie	- 0.18		0.08	0.14	0.25
Pozycja społeczno-zawodowa	- 0.12	0.10		0.10	0.21
Przeciętny miesięczny dochód <i>per capita</i>	- 0.22		0.09	0.17	
Dzieci na utrzymaniu w rodzinie		- 0.13			0.12
Studenci w rodzinie				0.08	0.24
Bezrobotni w rodzinie	0.18		- 0.10		
Oszczędzanie (systematyczne, sporadyczne, brak możliwości)	0.22		-0.09		- 0.13
Ocena warunków materialnych rodziny	- 0.30	0.14	0.08		
Ocena dochodów rodziny w porównaniu z innymi	- 0.26	0.16		0.11	
Sposób gospodarowania pieniędzmi w rodzinie	- 0.32	0.16		0.08	
Poczucie bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą	- 0.26			0.11	0.13
W tabeli pominięto związki nieistotne statystycznie.					

Fundusze z pożyczek i kredytów przeznaczane są na zaspokojenie podstawowych potrzeb (czynnik 1) tym częściej, im trudniejsza jest sytuacja psychospołeczna respondentów. O wydatkach na ten cel decyduje przede wszystkim niski dochód przypadający na osobę w rodzinie, brak możliwości zaoszczędzenia pieniędzy, obecność w rodzinie osób bezrobotnych, niskie wykształcenie respondentów oraz - w mniejszym stopniu - ich niska pozycja społeczno-zawodowa. Większe znaczenie w tej dziedzinie mają subiektywne wyznaczniki położenia społecznego, takie jak niezadowolenie z warunków materialnych rodziny, poczucie ograniczenia swobody gospodarowania pieniędzmi, przekonanie o finansowym upośledzeniu rodziny w porównaniu z innymi, poczucie zagrożenia biedą.

Na odpoczynek (czynnik 2) przeznaczali tak zdobyte pieniądze głównie badani w średnim i starszym wieku, mieszkańcy większych miast, osoby o wyższej pozycji społeczno-zawodowej, respondenci nie mający dzieci na utrzymaniu, bardziej zadowoleni z warunków materialnych rodziny, mający poczucie względnego uprzywilejowania i większej swobody gospodarowania pieniędzmi.

Zaciąganie pożyczki czy kredytu w celu zaspokojenia swoich potrzeb audiowizualnych i związanych z uroczystościami rodzinnymi (czynnik 3) również wiąże się z bardziej dojrzałym wiekiem, zamieszkiwaniem większych miast, lepszym wykształceniem i wyższym dochodem, brakiem obciążenia osobami bezrobotnymi w rodzinie oraz większym zadowoleniem z warunków materialnych rodziny.

Decyzji o przeznaczeniu funduszy z pożyczek i kredytów na poprawę standardu życia (zakup samochodu, mebli i sprzętu gospodarstwa domowego) sprzyjały takie cechy położenia badanych, jak: wyższe dochody *per capita* w rodzinie, wyższy poziom wykształcenia respondentów i pozycja społeczno-zawodowa, obecność studentów w rodzinie, mieszkanie w większych miastach. Wiąże się ona także z poczuciem względnego uprzywilejowania sytuacji finansowej rodziny i większego bezpieczeństwa materialnego oraz większej swobody gospodarowania pieniędzmi.

Na potrzeby edukacyjne rodziny przeznaczali tak zdobyte pieniądze przede wszystkim badani legitymujący się wyższym wykształceniem i wyższą pozycją społeczno-zawodową oraz mieszkańcy większych miast. Cechą specyficzną ich sytuacji rodzinnej jest obecność studentów, a także dzieci pozostających na utrzymaniu. W przypadku tego typu rodzin poziom dochodów nie ma wpływu na decyzję o wykorzystaniu funduszy na naukę, kształcenie i zakup sprzętu komputerowego. Również subiektywne cechy położenia materialnego nie odgrywają tutaj roli, z wyjątkiem poczucia bezpieczeństwa materialnego, które okazuje się pomocne w podjęciu ryzyka inwestowania pożyczonych pieniędzy w edukację własną i rodziny.

Prawie wszyscy dorośli Polacy podejmują starania o polepszenie własnej sytuacji materialnej. Analiza czynnikowa ujawnia trzy wzory stosowanych przez Polaków strategii poprawy własnego standardu życia. Pierwszy z nich grupuje sposoby zaliczone do najbardziej innowacyjnych, wymagających największej aktywności, takie jak - lokowanie pieniędzy i obracanie nimi, dokształcanie się, kupowanie wartościowych rzeczy, wynajmowanie lokali, wyjazdy zarobkowe za granicę. Na drugi wzór, mniej innowacyjny, ale również wymagający własnej aktywności składają się - bardziej intensywna praca oraz dodatkowa praca, zaciąganie pożyczek oraz zaciskanie pasa. Trzeci wzór obejmuje strategię zdecydowanie nieinnowacyjną, a zarazem najbardziej pasywną, takie jak - wyprzedawanie się, korzystanie z pomocy rodziny i przyjaciół oraz instytucji. Najbardziej popularne w naszym społeczeństwie są strategie wchodzące w skład drugiego czynnika, polegające na zaciskaniu pasa, bardziej intensywnej pracy, podejmowaniu dodatkowej pracy oraz zaciąganiu pożyczek. Spośród strategii pasywnych najczęściej wykorzystywana jest pomoc ze strony rodziny, krewnych i przyjaciół. Natomiast wśród strategii najbardziej innowacyjnych najczęściej stosowane jest dokształcanie się, by w przyszłości lepiej zarabiać, oraz lokowanie pieniędzy i obracanie nimi.

Obecnie - według deklaracji badanych - co dziewiąty z nich systematycznie odkłada pieniądze mniej więcej co miesiąc, a prawie dwie piąte czyni to sporadycznie. Połowa społeczeństwa twierdzi, że nie ma możliwości zaoszczędzenia pieniędzy.

W ostatnim półroczu ponad dwie piąte ankietowanych zaciągnęło jakąś pożyczkę lub kredyt, najczęściej w banku, rzadziej w zakładzie pracy i od rodziny. Co piąty Polak skorzystał w tym czasie z możliwości zakupu w systemie ratalnym.

Pieniądze uzyskane z pożyczek i kredytów przeznaczone były przede wszystkim na podniesienie standardu życia (kupno sprzętu gospodarstwa domowego, mebli i samochodu) oraz na zaspokojenie najbardziej podstawowych potrzeb dotyczących odżywiania, ubrania, zdrowia oraz opłat za mieszkanie, energię i telefon, najrzadziej zaś na odpoczynek (rozrywki i przyjemności, życie kulturalne i wypoczynek wakacyjny).

Opracowała
Bogna WCIÓRKA

Tabela 1. Liczba stosowanych sposobów poprawy własnej sytuacji materialnej (%)

	1	2	3	4	5	6	7	Nie stosuje	Liczba osób
Ogółem	25	18	20	14	9	4	2	7	1652
Płeć									
Mężczyźni	21	17	21	17	11	6	2	6	782
Kobiety	28	20	20	12	8	3	2	7	870
Wiek									
18-24 lat	17	18	20	18	10	7	5	5	230
25-34	15	14	25	19	16	7	1	4	293
35-44	15	14	27	19	13	6	3	2	344
45-54	18	24	21	16	10	4	1	4	317
55-64	40	23	15	7	2	2	0	10	192
65 lat i więcej	50	18	9	3	1	0	0	18	276
Miejsce zamieszkania									
Wieś	24	17	21	13	10	4	2	9	604
Miasto do 20 tys.	24	20	25	14	7	5	0	4	220
od 21 do 100 tys.	30	16	21	13	8	5	2	4	320
101-500 tys.	24	20	20	18	8	3	1	5	311
501 tys. i więcej mieszk.	22	19	14	15	14	6	2	9	198
Region									
Północny	24	18	20	14	8	5	2	8	176
Zachodni	27	18	19	14	13	5	2	8	197
Środkowozachodni	23	15	24	20	7	3	2	5	252
Środkowy	26	23	15	11	10	5	0	9	296
Wschodni	28	19	18	13	5	4	3	10	192
Południowo-wschodni	26	16	22	10	13	4	2	7	249
Południowo-zachodni	21	19	23	17	8	5	2	5	290
Wykształcenie									
Podstawowe	37	20	16	7	6	1	1	12	505
Zasadnicze zawodowe	18	20	24	18	10	5	2	5	459
Średnie	21	18	23	15	12	5	2	5	559
Wyższe	15	9	14	29	12	16	6	1	129
Grupa społ.-zaw. pracujący									
Kadra kier., inteligencja	11	16	12	29	14	12	5	0	104
Prac.umysł.niż.szczebła	14	22	26	12	12	10	3	2	164
Pracownicy fiz.-umysł.	14	20	31	15	6	10	1	2	131
Robotnicy wykwalifikowani	17	13	30	23	12	2	0	1	170
Robotnicy niewykwalifik.	7	19	27	26	10	3	5	1	92
Rolnicy	16	14	24	12	18	3	2	5	78
Pracujący na rach. własny	18	14	24	20	18	3	2	3	89
Bierni zawodowo									
Renciści	36	24	14	8	4	1	0	12	214
Emeryci	46	18	12	4	2	1	0	16	283
Uczniowie i studenci	19	16	15	19	14	6	5	7	88
Bezrobotni	25	15	20	15	8	7	2	8	124
Gospodynie domowe i inni	31	18	17	11	13	3	2	5	114
Pracuje w:									
sferze budżetowej	15	18	26	15	12	9	3	2	188
sekt. państw.,publicznym	14	24	25	21	8	7	1	1	185
sp. właśc. pryw. i państwa	14	16	27	22	16	1	2	1	114
sekt. pryw. poza rolnict.	13	16	26	21	12	7	2	2	311
prywatnym gosp. rolnym	15	21	22	18	13	3	1	7	85
Dochody na jedną osobę									
Poniżej 200 zł	23	12	24	15	10	5	2	9	279
201 - 325	22	19	23	14	10	4	2	6	218
326 - 449	18	24	23	14	8	4	0	7	271
450 - 599	29	22	18	14	6	4	2	6	241
Powyżej 599 zł	28	17	13	16	11	5	2	7	385
Ocena własnych war. mater.									
Złe	23	21	25	11	7	3	1	9	448
Średnie	27	18	19	15	9	5	2	5	730
Dobre	22	17	18	17	11	5	2	7	474
Udział w prakt. religijnych									
Kilka razy w tygodniu	34	14	19	13	8	4	1	7	130
Raz w tygodniu	25	21	21	13	8	3	2	7	806
Kilka razy w miesiącu	27	15	25	13	9	4	2	5	221
Kilka razy w roku	17	17	21	19	12	6	3	6	337
W ogóle nie uczestniczy	28	17	12	13	8	9	2	11	153
Poglądy polityczne									
Lewica	22	22	18	17	11	4	0	5	336
Centrum	21	15	25	15	8	7	3	5	472
Prawica	26	18	17	16	10	3	3	5	473
Trudno powiedzieć	29	20	20	8	8	3	1	12	364

Tabela 2. Ludzie stosują różne sposoby, żeby poprawić swoją sytuację materialną. A jak Pan(i) postępuje, czy stosuje Pan(i) któryś z następujących sposobów? 1 - Kupuję coś, co ma i będzie miało wartość (złoto, dzieła sztuki, działki budowlane, domy, mieszkania itp.); 2 - Interesuję się możliwościami lokowania pieniędzy i obracam pieniędzmi 3 - Biorę dodatkową pracę; 4 - Wyjeżdżam zarabiać za granicę; 5 - Dokształcam się, aby w przyszłości lepiej zarabiać; 6 - Ograniczam wydatki, oszczędzam; 7 - Zaciągam pożyczki

	1	2	3	4	5	6	7
Ogółem	5	13	29	5	19	78	33
Płeć							
Mężczyźni	5	15	39	6	20	76	32
Kobiety	4	11	20	3	18	79	34
Wiek							
18-24 lat	6	23	29	10	51	69	16
25-34	5	22	35	7	28	77	41
35-44	7	14	43	6	19	82	47
45-54	6	11	34	4	10	83	45
55-64	0	3	19	1	4	79	28
65 lat i więcej	2	3	5	0	2	74	10
Miejsce zamieszkania							
Wieś	4	8	26	5	11	81	35
Miasto do 20 tys.	5	14	31	4	18	70	38
od 21 do 100 tys.	4	12	29	4	21	81	32
101-500 tys.	5	17	29	5	23	80	31
501 tys. i więcej mieszk.	7	22	33	4	33	69	25
Region							
Północny	4	15	30	9	23	72	26
Zachodni	4	12	31	6	23	81	32
Środkowozachodni	4	10	32	4	18	79	33
Środkowy	4	14	28	3	18	73	29
Wschodni	3	5	22	4	17	72	38
Południowo-wschodni	5	11	28	4	15	78	37
Południowo-zachodni	6	19	29	5	19	87	34
Wykształcenie							
Podstawowe	2	3	14	3	5	75	23
Zasadnicze zawodowe	3	8	37	5	12	80	43
Średnie	6	19	29	5	29	79	34
Wyższe	15	39	54	7	53	77	32
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	14	32	51	5	52	77	38
Prac.umyśl.niż.szczebla	8	18	38	7	37	79	49
Pracownicy fiz.-umyśl.	9	16	34	5	23	82	41
Robotnicy wykwalifikowani	2	10	50	4	12	81	50
Robotnicy niewykwalifik.	1	10	42	5	6	88	54
Rolnicy	2	14	21	3	8	87	42
Pracujący na własny rach.	12	40	31	5	19	74	26
Bierni zawodowo							
Renciści	2	1	16	0	2	80	30
Emeryci	2	4	11	1	1	77	13
Uczniowie i studenci	9	27	22	11	79	60	8
Bezrobotni	5	6	25	11	14	69	23
Gospodynie domowe i inni	2	9	25	7	17	78	36
Pracuje w:							
sferze budżetowej	9	16	42	3	31	83	50
sekt. państw., publicznym	4	9	41	5	17	80	56
sp. właśc. pryw. i państwa	3	20	45	7	34	72	44
sekt. pryw. poza rolnict.	7	25	43	7	22	81	30
prywatnym gosp. rolnym	2	13	20	3	5	89	37
Dochody na jedną osobę							
Poniżej 200 zł	3	3	26	4	8	80	41
201 - 325	5	5	33	5	11	83	44
326 - 449	1	9	27	5	18	82	38
450 - 599	6	14	24	5	23	76	26
Powyżej 599 zł	9	23	32	5	27	74	26
Ocena własnych war. mater.							
Złe	1	3	24	2	8	80	35
Średnie	4	10	30	5	15	81	37
Dobre	8	26	31	7	35	71	24
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	3	10	15	4	16	85	36
Raz w tygodniu	4	10	26	4	16	80	31
Kilka razy w miesiącu	4	16	27	5	18	78	32
Kilka razy w roku	8	17	40	6	24	75	39
W ogóle nie uczestniczy	5	13	31	9	24	66	28
Poglądy polityczne							
Lewica	6	12	34	3	15	78	34
Centrum	5	14	33	6	19	81	36
Prawica	5	19	29	6	28	77	31
Trudno powiedzieć	2	5	17	4	10	75	31

(%)

Tabela 2 (cd.) 8 - Sprzedają rzeczy, które mam; 9 - Więcej, intensywniej pracuję; 10 - Korzystam z pomocy rodziny, krewnych, przyjaciół; 11 - Korzystam z pomocy instytucji (zapomóg, zasiłków itp.) 12 - Wynajmuję komuś pokój, mieszkanie, dom; 13 - Inne sposoby

	(%)						
	8	9	10	11	12	13	Liczba osób
Ogółem	5	41	31	7	3	2	1652
Płeć							
Mężczyźni	5	51	30	7	3	3	782
Kobiety	5	31	33	7	3	2	870
Wiek							
18-24 lat	5	42	55	9	4	3	230
25-34	5	50	41	6	3	1	293
35-44	5	56	35	9	3	5	344
45-54	5	52	22	7	3	2	317
55-64	6	22	17	5	1	1	192
65 lat i więcej	3	10	18	5	1	2	276
Miejsce zamieszkania							
Wieś	5	44	35	8	2	3	604
Miasto do 20 tys.	6	41	32	10	4	4	220
od 21 do 100 tys.	6	39	32	5	2	1	320
101-500 tys.	5	36	26	6	3	2	311
501 tys. i więcej mieszk.	4	42	30	5	3	3	198
Region							
Północny	7	36	29	10	2	2	176
Zachodni	5	43	33	5	2	3	197
Środkowozachodni	3	48	34	9	3	3	252
Środkowy	7	41	26	5	2	2	296
Wschodni	5	34	32	5	4	3	192
Południowo-wschodni	6	41	35	7	2	2	249
Południowo-zachodni	3	39	32	8	4	2	290
Wykształcenie							
Podstawowe	5	24	29	9	2	2	505
Zasadnicze zawodowe	5	49	34	12	1	3	459
Średnie	4	43	32	3	4	2	559
Wyższe	3	65	28	1	7	1	129
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	4	66	28	3	7	1	104
Prac. umysł. niż. szczebla	4	50	30	1	2	1	164
Pracownicy fiz. - umysł.	1	59	33	4	2	2	131
Robotnicy wykwalifikowani	2	60	26	7	2	4	170
Robotnicy niewykwalifik.	2	67	46	1	2	3	92
Rolnicy	16	64	35	3	2	4	78
Pracujący na własny rach.	5	77	18	0	4	1	89
Bierni zawodowo							
Renciści	3	16	24	9	1	1	214
Emeryci	5	15	19	4	2	1	283
Uczniowie i studenci	8	23	52	4	8	5	88
Bezrobotni	8	32	52	23	2	6	124
Gospodynie domowe i inni	4	23	44	12	4	2	114
Pracuje w:							
sferze budżetowej	4	54	26	4	4	2	188
sekt. państw., publicznym	3	54	28	5	2	4	185
sp. właśc. pryw. i państwa	2	57	33	3	3	3	114
sekt. pryw. poza rolnict.	4	71	30	5	2	1	311
prywatnym gosp. rolnym	14	61	36	7	2	3	85
Dochody na jedną osobę							
Poniżej 200 zł	8	40	42	16	2	3	279
201 - 325	9	42	35	7	1	6	218
326 - 449	2	42	32	3	3	2	271
450 - 599	6	33	29	5	3	1	241
Powyżej 599 zł	5	41	21	1	5	1	385
Ocena własnych war. mater.							
Złe	7	32	35	14	2	3	448
Średnie	5	42	32	7	2	2	730
Dobre	3	47	27	1	4	3	474
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	2	29	31	9	2	3	130
Raz w tygodniu	5	41	29	6	3	3	806
Kilka razy w miesiącu	4	40	37	6	3	1	221
Kilka razy w roku	5	48	35	9	3	3	337
W ogóle nie uczestniczy	7	36	25	9	3	1	153
Poglądy polityczne							
Lewica	5	46	27	5	2	2	336
Centrum	9	48	34	8	3	2	472
Prawica	9	40	29	8	3	2	473
Trudno powiedzieć	4	27	33	10	2	1	364

Tabela 3. Czy, ogólnie rzecz biorąc, oszczędza Pan(i) pieniądze: 1 - systematycznie, mniej więcej co miesiąc coś odkładam; 2 - od czasu do czasu - gdy udaje się coś odłożyć; 3 - nie mam możliwości zaoszczędzenia pieniędzy (%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	11	37	51	1	1650
Płeć					
Mężczyźni	13	38	48	1	782
Kobiety	10	35	54	0	868
Wiek					
18-24 lat	15	42	43	1	230
25-34	12	47	40	1	293
35-44	9	37	53	0	344
45-54	13	31	55	1	317
55-64	9	34	57	0	192
65 lat i więcej	10	29	61	1	274
Miejsce zamieszkania					
Wieś	6	29	64	1	602
Miasto do 20 tys.	14	46	40	1	220
od 21 do 100 tys.	11	41	47	1	320
101-500 tys.	14	38	47	1	310
501 tys.i więcej mieszk.	20	40	39	1	198
Region					
Północny	16	30	54	0	176
Zachodni	10	47	43	0	197
Środkowozachodni	9	37	54	0	251
Środkowy	13	38	47	2	296
Wschodni	7	27	65	1	191
Południowo-wschodni	7	36	57	0	249
Południowo-zachodni	17	39	44	1	290
Wykształcenie					
Podstawowe	6	24	70	0	503
Zasadnicze zawodowe	8	36	55	1	459
Średnie	15	44	40	1	559
Wyższe	25	57	17	1	129
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	25	52	23	0	104
Prac.umysł.niż.szczebla	17	49	33	1	164
Pracownicy fiz.- umysł.	11	42	46	1	131
Robotnicy wykwalifikowani	12	44	44	0	170
Robotnicy niewykwalifik.	1	33	62	2	92
Rolnicy	3	38	60	1	78
Pracujący na rach. własny	26	52	19	3	89
Bierni zawodowo					
Renciści	7	25	67	1	213
Emeryci	11	31	58	0	283
Uczniowie i studenci	10	41	47	1	88
Bezrobotni	6	20	73	0	124
Gospodynie domowe i inni	9	26	65	0	114
Pracuje w:					
sferze budżetowej	15	46	39	0	188
sekt. państw.,publicznym	12	39	48	2	185
sp. właśc. pryw. i państwa	14	51	35	0	114
sekt. pryw. poza rolnict.	18	49	32	1	311
prywatnym gosp. rolnym	3	33	64	1	85
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 200 zł	2	18	80	0	279
201 - 325	6	24	70	0	218
326 - 449	8	34	57	1	270
450 - 599	15	41	44	1	241
Powyżej 599 zł	24	52	24	0	385
Ocena własnych war. mater.					
Złe	4	12	84	0	447
Średnie	7	41	51	1	729
Dobre	25	53	21	1	474
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	11	24	65	0	129
Raz w tygodniu	12	38	50	1	805
Kilka razy w miesiącu	6	40	53	1	221
Kilka razy w roku	11	40	48	1	336
W ogóle nie uczestniczy	17	30	52	1	153
Poglądy polityczne					
Lewica	12	34	54	0	335
Centrum	12	40	47	1	472
Prawica	15	43	41	0	472
Trudno powiedzieć	5	26	68	1	363

Tabela 4. Czy w ciągu ostatnich 6 miesięcy zaciągnął(ęła)
Pan(i) jakąś pożyczkę lub kredyt?
(%)

	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	43	57	1652
Płeć			
Mężczyźni	45	55	782
Kobiety	41	59	870
Wiek			
18-24 lat	29	71	230
25-34	55	45	293
35-44	58	42	344
45-54	54	46	317
55-64	36	64	192
65 lat i więcej	16	84	276
Miejsce zamieszkania			
Wieś	44	56	604
Miasto do 20 tys.	47	53	220
od 21 do 100 tys.	43	57	320
101-500 tys.	41	59	311
501 tys.i więcej mieszk.	40	60	198
Region			
Północny	39	61	176
Zachodni	45	55	197
Środkowozachodni	43	57	252
Środkowy	37	63	296
Wschodni	49	51	192
Południowo-wschodni	48	52	249
Południowo-zachodni	42	58	290
Wykształcenie			
Podstawowe	32	68	505
Zasadnicze zawodowe	55	45	459
Średnie	43	57	559
Wyższe	44	56	129
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	60	40	104
Prac.umysł.niż.szczebla	60	40	164
Pracownicy fiz.- umysł.	52	48	131
Robotnicy wykwalifikowani	66	34	170
Robotnicy niewykwalifik.	68	32	92
Rolnicy	44	56	78
Pracujący na rach. własny	35	65	89
Bierni zawodowo			
Renciści	33	67	214
Emeryci	22	78	283
Uczniowie i studenci	21	79	88
Bezrobotni	37	63	124
Gospodynie domowe i inni	39	61	114
Pracuje w:			
sferze budżetowej	63	37	188
sekt. państw.,publicznym	70	30	185
sp. własc. pryw. i państwa	56	44	114
sekt. pryw. poza rolnict.	42	58	311
prywatnym gosp. rolnym	43	57	85
Dochody na jedną osobę			
Poniżej 200 zł	50	50	279
201 - 325	55	45	218
326 - 449	51	49	271
450 - 599	34	66	241
Powyżej 599 zł	35	65	385
Ocena własnych war. mater.			
Złe	52	48	448
Średnie	42	58	730
Dobre	36	64	474
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	40	60	130
Raz w tygodniu	40	60	806
Kilka razy w miesiącu	49	51	221
Kilka razy w roku	51	49	337
W ogóle nie uczestniczy	38	62	153
Poglądy polityczne			
Lewica	47	53	336
Centrum	44	56	472
Prawica	40	60	473
Trudno powiedzieć	42	58	364

Tabela 5. Czy kupił(a) Pan(i) w ciągu ostatnich 6 miesięcy coś na raty?

	(%)		
	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	20	80	1652
Płeć			
Mężczyźni	19	81	782
Kobiety	20	80	870
Wiek			
18-24 lat	13	87	230
25-34	27	73	293
35-44	24	76	344
45-54	22	78	317
55-64	21	79	192
65 lat i więcej	8	92	275
Miejsce zamieszkania			
Wieś	22	78	604
Miasto do 20 tys.	20	80	220
od 21 do 100 tys.	15	85	320
101-500 tys.	22	78	310
501 tys. i więcej mieszk.	16	84	198
Region			
Północny	23	77	176
Zachodni	24	76	197
Środkowozachodni	19	81	252
Środkowy	16	84	296
Wschodni	29	71	192
Południowo-wschodni	17	83	249
Południowo-zachodni	15	85	290
Wykształcenie			
Podstawowe	16	84	504
Zasadnicze zawodowe	23	77	459
Średnie	18	82	559
Wyższe	27	73	129
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	33	67	104
Prac. umysł. niż. szczebla	26	74	164
Pracownicy fiz. - umysł.	18	82	131
Robotnicy wykwalifikowani	29	71	170
Robotnicy niewykwalifik.	30	70	172
Rolnicy	19	81	78
Pracujący na rach. własny	12	88	89
Bierni zawodowo			
Renciści	22	78	214
Emeryci	11	89	283
Uczniowie i studenci	12	88	88
Bezrobotni	10	90	124
Gospodynie domowe i inni	17	83	114
Pracuje w:			
sferze budżetowej	24	76	188
sekt. państw., publicznym	32	68	185
sp. właśc. pryw. i państwa	31	69	114
sekt. pryw. poza rolnict.	20	80	311
prywatnym gosp. rolnym	19	81	85
Dochody na jedną osobę			
Poniżej 200 zł	19	81	279
201 - 325	26	74	218
326 - 449	21	79	270
450 - 599	19	81	241
Powyżej 599 zł	18	82	385
Ocena własnych war. mater.			
Złe	19	81	448
Średnie	22	78	730
Dobre	17	83	474
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	17	83	130
Raz w tygodniu	17	83	805
Kilka razy w miesiącu	19	81	221
Kilka razy w roku	24	76	337
W ogóle nie uczestniczy	25	75	153
Poglądy polityczne			
Lewica	25	75	336
Centrum	18	82	472
Prawica	20	80	472
Trudno powiedzieć	16	84	364